

§ 124. [Riigikaitstes osalemise kohustus]

Eesti kodanikud on kohustatud osa võtma riigikaitsest seaduses sätestatud alustel ja korras.

Usulistel või kõlbelistel põhjustel kaitseväeteenistusest keelduja on kohustatud läbi tegema asendusteenistuse seaduses ettenähtud korras.

Kui seadus ei näe teenistuse erilaadi huvides ette teisiti, on kaitseväes ja asendusteenistuses olevatel isikutel kõik põhiseaduslikud õigused, vabadused ja kohustused. Piirata ei tohi põhiseaduse §-des 8 lõiked 3 ja 4, 11-18, 20 lõige 3, 21-28, 32, 33, 36-43, 44 lõiked 1 ja 2 ning 49-51 ettenähtud õigusi ja vabadusi. Kaitseväes ja asendusteenistuses olevate isikute õigusliku seisundi sätestab seadus.

Autor *Margit Gross*

Ajaloolised tekstid

PS 1920: § 50. Riigikogu liikmed vabastatakse nende volituste kestusel riigikaitse-teenistusest.

§ 78. Kõik Eesti kodanikud on kohustatud osa võtma Vabariigi kaitsest seaduses ettenähtud alustel ja korras.

PS 1937: § 37 [lg 4]. Hääletamisest ei võta osa sõjaväes ajateenistuses olevad kodanikud.

§ 80. Riigivolikogu liikmed vabastatakse nende volituste kestel sõjaväeteenistusest.

§ 128. Kõik Eesti kodanikud on kohustatud osa võtma riigikaitsest seaduses tähendatud aluseil ja korras.

§ 143. Sõjaväeteenistuses olevail kodanikel on kõik kodanikkude õigused ja kohused, mis kindlustatud põhiseadusega ja seadusega, niivõrd kui neist õigustest ja kohustest sõjavägede distsipliini ja teenistuse erilaadi huvides seadusega ei ole tehtud erandeid.

Olulised kohtulahendid

RKKKo 27.08.1996, 3-1-1-82-96 – asendusteenistuse kohustuslikkus

Valikkirjandus

Johannes Kaiv, Johannes Klesment. Eesti Vabariigi põhiseadus. Seletustega ja tähestikulise sisujuhiga varustanud Joh. Kaiv, J. Klesment. Tallinn 1934, lk 88–89.

Rasmus Mägi. Asendusteenistuse õiguslikud alused ja praktika. Lõputöö. Tartu 2001.

Rasmus Mägi. Asendusteenistuse õiguslikud alused ja praktika. – *Juridica* 2001/5, lk 314–320.

Kaidi Toomsalu. Asendusteenistus kui Eesti kaitseväeteenistuse alternatiiv: olulisus ja rakendatavus. Bakalaureusetöö. Tallinn 2008.

Sisukord:

- I. Sissejuhatus**
- II. Riigikaitse osalemise kohustus (§ 124 lg 1)**
  - A. Riigikaitsekohustus**
  - B. Kaitseväekohustus**
  - C. Asendusteenistus (§ 124 lg 2)**
- III. Õiguste ja vabaduste piiramine kaitseväeteenistuses ja asendusteenistuses (§ 124 lg 3 ls 1–2)**
- IV. Kaitsevälase ja asendusteenistuja õiguslik seisund (§ 124 lg 3 ls 3)**

I. Sissejuhatus

- 1 Eesti Ajutise Valitsuse 16. novembri 1918 otsusega moodustati vabatahtlikkuse alusel Eesti rahvavägi, mille esialgseks suuruseks määrati 25 000 meest, mida võis vastavalt tarvidusele tõsta. Rahvaväe ülesandeks oli kaitsta Eesti riiklikku iseseisvust ja hoida alal avalikku korda. Rahvaväkke kutsuti vabatahtlikult 21–35-aastaseid mehi. Kui mõnes maakonnas nõutav arv rahvavälasi kokku ei tulnud, võis sõjaministri korraldusel võtta mehi alates 21. eluaastast väkke sunniviisiliselt.¹ Lisaks mobiliseeriti Eesti Ajutise Valitsuse eraldiseisva otsusega sunniviisiliselt kõik eesti rahvusest ohvitserid ja allohvitserid, arstid ja sõjaväe ametnikud² ning Kaitseliidu ülema 17. detsembri 1918. a päevakäsuga nr 4 kohustati ametiasutuste ametnikke sunduslikult Kaitseliiduga liituma.³ Kõik kodanikud olid kohustatud kohaliku Kaitseliidu juhatuse kutsel Kaitseliidu liikmeks astuma ning liidu käskusid ja korraldusi täitma (Kaitseliidu ülema 17. detsembri 1918. a päevakäsk nr 5).⁴
- 2 1920. aasta PS §-ga 78 oli sätestatud, et riigikaitseks vajalikel juhtudel võidakse kohustada riigikaitsehuvides tegutsema kõiki kodanikke, sh neid, kes vanuse, tervisliku seisukorra tõttu kaitseväeteenistuskohustusest vabastatud, samuti naised.⁵ Tollase kaitseväeteenistuse seaduse järgi kehtis kõigile meestele aga üldine ja sunduslik kaitseväeteenistuse kohustus 17. eluaastast kuni 55. eluaastani. Sundusliku teenistusaaja kestus oli 18 kuud, v.a mereväes, kus see oli 24 kuud.⁶
- 3 Eesti kaitseväge⁷ rahuaegne organisatsioon korraldati põhjalikult ümber 1928. aastal, kui majanduslikel kaalutlustel lühendati teenistusaega. Sundusliku tegevteenistuse kestuseks määrati 12 kuud jala-, ratsa- ja suurtükiväes ning 18 kuud kõigis teistes väeliikides.⁸ 1937. aasta sõjaväeteenistuse seaduse järgi võeti ajateenistusse mehi alates 20. eluaastast. Vajaduse korral võis riigivanema otsusega võtta mehi ajateenistusse ka 19- või 18-aastaselt. Ajateenistuse kestus oli 12–24 kuud olenevalt väeliigist.⁹

¹ RT 1918, nr 1, lk 4–5.

² Samas, lk 5.

³ RT 1918, nr 9, lk 7.

⁴ Samas.

⁵ J. Kaiv ja J. Klesment. Eesti Vabariigi Põhiseadus. Seletustega ja tähestikulise sisujuhiga varustanud Joh. Kaiv, J. Klesment. Tallinn 1934, lk 88–89.

⁶ Vt kaitseväeteenistuse seadus – RT 1926, 43, 79.

⁷ Eesti kaitseväge nimi oli aastatel 1918–1920 Rahvavägi; 1920–1927 Sõjavägi; 1927–1937 Kaitsevägi ning 1937–1940 Sõjavägi.

⁸ RT 1928, 1, 1.

⁹ RT 1937, 15, 116.

II. Riigikaitses osalemise kohustus (§ 124 lg 1)

A. Riigikaitsekohustus

- 4 Riigikaitsekohustus on riikide põhiseadustes tavapärase põhikohustus. Kõikides Eesti Vabariigi põhiseadustes on riigikaitsekohustus olnud *expressis verbis* sätestatud. Riigi julgeoleku ja eksistentsi tagamiseks on PS § 124 lg-tes 1 ja 2 sätestatud Eesti kodaniku põhikohustusena riigikaitses osalemise kohustus. Nimetatud lõigetest tuleneb eriline riigi ja kodaniku vaheline suhe, milles väljendub kodaniku riigikaitsekohustus ning riigi sunnivõim selle kohustuse täitmise tagamiseks.
- 5 PS § 124 lg-st 1 tuleneb ka riigikaitse laia käsituse põhimõte. Riigikaitse mõistetakse kaasajal laiemalt kui üksnes sõjaline kaitse, mis on seotud relvajõudude tegevusega relvastatud rünnete tõrjumisel. Riigikaitse osaks on lisaks territoriaalse terviklikkuse ja iseseisvuse tagamisele ka toimiva riigi ja rahvuse säilimise kindlustamine. Riigikaitse on seotud nii poliitiliste, majanduslike, sotsiaalsete, keskkonna kui ka infotehnoloogiliste jt teguritega. Riigikaitse laia käsituse kohaselt panustavad mittesõjaliste ja sõjaliste julgeolekuohtudega toime tulemiseks riigikaitsesse nii sõjalise riigikaitse kui tsiviilvaldkonna esindajad. Riigikaitsesega seotud tegevustega on hõlmatud kogu ühiskond: avalik, era- ja kolmas sektor. Riik garanteerib isikule stabiilse ohutu elukeskkonna, kus isik tunneb ennast turvaliselt ja kaitstult. Riigi turvalisust pakkuvate tegevuste ja teenuste kõrval on oluline ka isiku panus enda turvatunde loomisse. Riigikaitsekohustuse täitmiseks on erinevaid võimalusi. Üks selline tegevus on kaitseväekohustuse täitmine.
- 6 Kogu ühiskonna osaluse tähtsust riigikaitses rõhutati juba 1938. aasta riigikaitse rahuaegse korralduse seaduses, mis sätestas, et riigikaitse teostamisele rakendatakse seaduses ettenähtud alustel kogu rahvas ning riigi ja rahva kõik jõuallikad.
- 7 Seadusandjal on PS § 124 lg-st 1 tulenevalt ulatuslikud võimalused määrata seadusega kindlaks, millisel viisil, tingimustel ja ulatuses on kodanikul riigikaitse eesmärgil riigi teenimise kohustus. Viidatud sätte näol ei ole tegemist ainulaadse kodanikukohustuse seadmise (vrd PS § 27 lg 5, mis sätestab kohustuse hoolitseda oma laste ja abivajavate perekonnaliikmete eest, ja § 53, mis sätestab kohustuse säästa elu- ja looduskeskkonda). Kodanikukohustuse seadmine on lubatav ka rahvusvahelisest õigusest lähtuvalt, sest sellele ei kohaldu rahvusvaheline sunnitöö keeld (vt EIÕK art 4 p 3 d) ning kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti art 8 p iv).
- 8 Riigikaitsekohustuse täitmine riivab igäihe õigust valida vabalt tegevusala ja töökohta, mistõttu on PSi tasandil sätestatud, et vaba tahte vastaselt võib nõuda töötamist kaitseväeteenistuses või asendusteenistuses (vt PS § 29 lg 2). EIÕKi järgi ei loeta sunniviisiliseks töötamiseks, mis on keelatud, muu hulgas tööd või teenistust tavalise kodanikukohustuse osana (vt EIÕK art 4 p 3 d)). Riigikaitses vajalike, kodanikukohustuse osana täidetavaid töid saab riik kodanikelt nõuda nii rahu- kui ka sõjaajal, kuivõrd PS § 124 lg-s 1 on sätestatud kodaniku põhikohustus kaitsta riiki. Tegemist on isiku tegevusala ja töökohta valiku õiguse vastandiga ehk põhikohustusega. Piiriklauslita põhiõiguste piiramise dogmaatikale tuginedes on PS § 124 lg-st 1 tuletatav, et põhiõigusi ja -vabadusi on võimalik piirata, kui see on vajalik muu põhiseaduslikku järku väärtuse (nt riigikaitse eesmärgil) või teise põhiõiguse kaitseks.¹⁰ Erakorralise seisukorra ja sõjaseisukorra ajal saab isikute põhiõigusi ja -vabadusi piirata riigi julgeoleku ja avaliku korra kaitse eesmärkidel laiemalt lähtudes PS §-st 130 (vt § 130 kommentaar).

¹⁰ P. K. Tupay. Analüüs „Põhiseaduse riigikaitse ja sellega seoses eriolukorra ja erakorralise seisukorra regulatsiooni muutmise vajadus, riigi erikordade tervikregulatsioon ja kõrgendatud kaitsevalmidus ning põhiõiguste piirangute määratletus ja proportsionaalsus“, 2017, lk 58.

- 9 Sõjaliseks riigikaitseks vajalike kohustuste täitmiseks on riigid loonud erinevaid süsteeme, mis lähtuvad riikide julgeoleku eesmärkidest, asukohast, geopoliitilisest situatsioonist, elanikkonna suurusest jne. Suures osas reservis olevatel isikutel põhinev riigikaitse on kasutusel eelkõige Skandinaavia maades¹¹, aga ka Leedus, Austrias ja Šveitsis.¹²
- 10 Eesti riigikaitseüsteemi sõjalise osa moodustab kombineeritud kaitseväeteenistus, mis koosneb elukutselisest tegevteenistusest, kohustuslikust ajateenistusest ja reservteenistusest. Kohustuslik ajateenistus ja reservteenistus kuuluvad PS § 124 lg-st 1 tuleneva põhikohustuse hulka. Kuivõrd riigikaitsekohustus on mitmekülgne, ei piirdu see üksnes sõjalises riigikaitse osalemisega. Isikud saavad panustada riigikaitse, täites oma ameti- või töökohal riigikaitselisi töökohustusi, võimaldades sundkoormata oma vara või panustades julgeoleku tagamisse üksikjuhtudel, täites ühekordseid töökohustusi.
- 11 PS ei kehtesta riigikaitsekohustuse täitjate suhtes peale kodakondsuse muid piiranguid ega erista isikute gruppe ühelgi viisil. Kaitseväeteenistuskohustus ja kaitseväeteenistusse asumise õigus laieneb tulenevalt soolisest võrdsusest (vt PS § 12 lg 1) nii mees- kui ka naissoost Eesti kodanikele, sh topeltkodakondsusega isikutele. See ei tähenda, et kõik isikud peaksid osa võtma kaitseväeteenistusest. Kaitseväeteenistuse seaduse¹³ kohaselt tuleb kõigil Eesti Vabariigi meessoost kodanikel läbida kohustuslik ajateenistus. Naissoost kodanikel on õigus ajateenistus läbida vabatahtlikult.
- 12 PSi järgi ei ole Eestis viibivatel teiste riikide kodanikel ja määratlemata kodakondsusega isikutel kohustust võtta osa kaitseväeteenistusest (vrd PS § 9 lg 1), kuid nad võivad sõjaseisukorras ja mobilisatsiooni ajal vabatahtlikult astuda kaitsevärke. PS eristab riigikaitsekohustuse panemisel Eesti kodanikke ja teiste riikide kodanikke, sest Eestis viibivad teiste riikide kodanikud ja kodakondsuseta isikud on kohustatud järgima üksnes Eesti põhi- seaduslikku korda (PS § 55). Eesti kodanikel on tulenevalt PSi preambulist laiem kohustus tagada riigi iseseisvuse kaitse ning olla riigi ees ustav (PS § 54). PS § 9 lõike 1 järgi on PSis loetletud kõigi ja igapäevaste õigused, vabadused ja kohustused võrdselt nii Eesti kodanikele kui Eestis viibivatele välisriikide kodanikele ja kodakondsuseta isikutele. Välismaalastele ja määratlemata kodakondsusega isikutele võib panna riigikaitsekohustusi lähtudes üldistest põhiõiguste ja -vabaduste piirangu kriteeriumitest (vt PS § 19). Näiteks võib nimetatud isikutele panna seaduses sätestatud alustel ja korras sundkoormisi või ühekordseid töökohustusi (vt ka § 29 lg 2), mis aitavad kaasa riigikaitse tagamisele.
- 13 Põhiseaduse Assamblee 8. istungil arutati, kas lisada kodanike riigikaitsest osavõtmise kohustuse kõrvale ka sõnaselge õigus võtta osa riigikaitsest, mis tähendanuks muu hulgas õigust nõuda riigilt sõjalist väljaõpet. Enn Tarto selgitas lisaks, et okupatsiooni tingimustes annaks see kodanikule võimaluse, aga ka sisemise õigustuse võidelda okupatsiooni vastu.¹⁴ Arutelude tulemusena ei lisatud siiski PS §-i 124 kodaniku õigust osaleda riigikaitsest, kuivõrd oli kaheldav, et riik keeldub oma kodanikele sõjaväelise väljaõppe andmisest. Laiem õigus osutada omaalgatuslikku vastupanu leiab väljendust PS § 54 lg-s 2 (vt § 54 kommentaar).

¹¹ Kaitseväeteenistuse seaduse eelnõu 172 SE seletuskiri, lk 88.

¹² Lätis on kutselise tegevteenistuse kõrval alates 1. juulist 2023 kohustuslik ajateenistus. Ajateenistuse taastamine oli tingitud 2022. aastal alanud Ukraina sõja tõttu muutunud julgeolekuolukorrast, mis tõi kaasa vajaduse kaasata kutselise tegevteenistuse kõrval riigi kaitsele rohkem väljaõppe saanud inimesi (autori märkus 30.08.2023).

¹³ Kaitseväeteenistuse seadus – RT I, 10.07.2012, 1.

¹⁴ V. Peep (toim.). Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Tallinn: Juura 1997, lk 302–303.

B. Kaitseväekohustus

- 14 Kaitseväekohustuse eesmärk on anda isikutele sõjaväeline väljaõpe, et vajadusel reservarmee koosseisus Eestit kaitsta. Kaitseväekohustus lähtub PS § 124 lg-s 1 sätestatud üldisemast riigikaitsekohustusest. Kaitseväeteenistuskohustust täidetakse kaitseväeteenistuses ajateenijana või reservväelasena kaitseväes või tegevväelasena sõjaseisukorra ajal. Reservarmee mehitatuse ja sõjaväelise väljaõppe tagamiseks tuleb Eestis meestel 17.–60. eluaastani asuda aja- või asendusteenistusse ning reservväelasena osaleda õppekogunemistel. Naised, kes on Eesti kodanikud, võivad vabatahtlikult asuda kaitseväeteenistusse ja läbida selle sõjaväelise väljaõppe saamise eesmärgil. Vabatahtlikult võetud kaitseväekohustusest ei saa pärast kohustuse võtmist loobuda. Kaitseväekohustuse võtnud kodanikul on teiste kaitseväekohustuslastega sarnased õigused (nt hüvitised ja tagatised) ja kohustused, sh kohustus läbida ajateenistus või osaleda õppekogunemistel.¹⁵
- 15 PS ei piira kaitseväekohustuse, sh ajateenistuse kestust. Ajateenistuse kestus sõltub väeliigist, ajateenijate väljaõppega tegelevale struktuuriüksusele pandud ülesannetest ja sõjaväelise väljaõppe iseloomust. Käesoleval ajal ei või ajateenistuse kestus olla pikem kui 12 kuud ega lühem kui kaheksa kuud.
- 16 Kaitseväeteenistuse seadus näeb ette tingimused, millal isikut ei kutsuta kaitseväekohustust täitma ja millal isik on kaitseväekohustuse täitmisest vabastatud. Näiteks ei kutsuta isikut ajateenistusse tema tervisliku seisundi, karistatuse või põhihariduse puudumise tõttu. Ka kaitseväekohustuse täitmisest vabastamise võib tingida isiku tervislik seisund ja karistus, aga ka näiteks isiku vanus ja spetsiifilisel töökohal töötamine (nt kohtunikud, arstid ja õed). Samuti ei kutsuta õppekogunemisele näiteks Riigikogu, valitsuse või Euroopa Parlamendi liiget, presidenti, õiguskantslerit, riigikontrolööri, riigi peaprokurööri ning vallavanemaid ja linnapäid.
- 17 1920. aasta ja 1937. aasta PSis oli sätestatud, et Riigikogu liikmed¹⁶ on riigikaitseväeteenistusest¹⁷ vabastatud. PS § 63 lg 2 järgi on Riigikogu liige oma volituste ajaks kaitseväeteenistuse kohustusest vabastatud (vt PS § 63 kommentaar). Rahvasaadiku kohustuste täitmise tagamiseks lükatakse KVTSi alusel Riigikogu liikmest kutsealuse ajateenistusse asumise aeg edasi. Ajapikendust saab anda kuni isiku Riigikogu liikmeks oleku aja lõpuni. Riigikogu liikme taotlusel ja vabatahtlikul asumisel kaitseväeteenistusse on rakendatav PS § 64 lg 2 p 1, mille järgi Riigikogu liikme volituste peatumisel astub tema asemele asendusliige. Samasisuline õigus on ka kohaliku omavalitsuse volikogu või Euroopa Parlamendi liikmel lihtseaduse alusel (vt KVTS § 45). Seejuures kohaliku omavalitsuse volikogu liikme volitused peatatakse ajaks, kui ta viibib aja-, asendus- või reservteenistuses.¹⁸ Pärast aja-, asendus- või reservteenistuse läbimist on isikul võimalus kohaliku omavalitsuse volikogu liikmelisust jätkata. Euroopa Parlamendi liikmete valimist otsesest ja üldistel valimistel käsitlev 20. septembri 1976. aasta akt, mis muu hulgas reguleerib Euroopa Parlamendi liikme ametiga ühitamatuid ameteid, ei sea piiranguid ega anna eelisõigusi Euroopa Parlamendi liikmetele kaitseväeteenistuskohustuse osas.¹⁹ Liikmesriigil on volitus anda täiendavaid õigusi Euroopa Parlamendi liikmeks valitud isikutele, et tagada ametite ühitatus.

¹⁵ Kaitseväeteenistuse seadus (RT I, 10.07.2012, 1; RT I, 08.07.2021, 4)

¹⁶ 1937. aasta PSis kandis Riigikogu nimetust Riigivolikogu.

¹⁷ 1937. aasta PSis nimetatud sõjaväeteenistus.

¹⁸ Kohaliku omavalitsuse korralduse seadus (RT I 1993, 37, 558).

¹⁹ Vt Act concerning the election of the representatives of the European Parliament by direct universal suffrage, annexed to Decision 76/787/ECSC, EEC, Euratom (OJ L 278, 08.10.1976) ja selle 05.06.2002 ja 23.09.2002 muudatus (OJ L 283, 21.10.2002), art 7.

C. Asendusteenistus (§ 124 lg 2)

- 18 Kaitseväeteenistusest keeldumise korral on isik kohustatud läbima asendusteenistuse. Isikul on õigus keelduda kaitseväeteenistusest üksnes usulistel või kõlbelistel põhjustel. Asendusteenistus on alternatiiv kohustuslikule kaitseväeteenistusele. Asendusteenistuse õigusinstituut loodi 1992. aasta PSiga. Asendusteenistuse võimaluse sätestamine PSis tagab kaitseväeteenistuse ja asendusteenistuse võrdsuse põhiseaduslikul tasandil.
- 19 Asendusteenistuse läbimine on isiku riigikaitsekohustus, mis on ette nähtud, et tagada isiku osavõtt riigikaitsest, arvestades PS §-st 40 tulenevat südametunnistus-, usu- ja mõttevabadust. Südametunnistus-, usu- ja mõttevabadus ei ole aluseks riigikaitsekohustusest keeldumisele. Riigikohtu kriminaalkolleegium on märkinud samuti, et PS §-s 40 garanteeritav usuvabadus ei sisalda õigust keelduda asendusteenistusest.²⁰ Asendusteenistus on erand, mis on rakendatav üksnes siis, kui isiku usk, vaated, sisemised veendumused ja põhimõtted ei võimalda osaleda tegevustes, mille eesmärk on suunatud inimeste surmamisele, vigastamisele või vägivaldsele üldisemalt või mis eeldavad relvade ja muude sõjapidamisvahendite käsitsemist. Asendusteenistuse võimaldamine on riikide praktikas levinud.
- 20 Asendusteenistus ei ole sõjalise iseloomuga, kuid asendusteenistuse käigus toimub riigikaitsealine väljaõpe. Asendusteenistus võib toimuda ükskõik millises asutuses või organisatsioonis seni, kuni asendusteenistuse eesmärk on seotud riigikaitsega (selle laias tähenduses). Näiteks võib asendusteenistus toimuda riigi- ja kohaliku omavalitsuse asutustes, pääste-, haridus-, tervishoiu- või hoolekandeesutustes, aga ka kaitseväes, kui puudub kokkupuude relvadega. Asendusteenistuse võimalikud läbiviimise kohad määratakse seadusega.
- 21 PS ja kaitseväeteenistust reguleerivad seadused jäävad oma sõnastuses üldisteks ega täpsusta, missuguseid usulisi ja kõlbelisi põhjuseid täpsemalt asendusteenistuse kohaldamise alusena silmas peetakse. Põhiseaduse Assamblees ei arutatud samuti seda küsimust ning selles osas puudub ka kohtupraktika. Rahvusvahelised organisatsioonid ja Euroopa riigid, kus asendusteenistust võimaldatakse, tunnustavad alternatiivteenistuse taotlemise alustena vähemalt seesuguste religioossete, moraalsete või eetiliste veendumuste olemasolu, millega on vastuolus relva kasutamine või vägivald üldiselt.²¹
- 22 Isik võib taotleda asendusteenistuse kohaldamist igal ajahetkel, st ka siis, kui ta on juba asunud ajateenistusse või reservteenistusse. Niisamuti võib isik loobuda asendusteenistusest, kui ta veendumused asendusteenistuse käigus või pärast seda muutuvad. Asendusteenistusest loobudes on isikul seaduses sätestatud alustel ja korras kohustus võtta osa kaitseväeteenistusest.
- 23 Usulised ja kõlbelised veendumused tuvastab täidesaatev riigivõimu asutus, kellel lasub kohustus selgitada välja olulised asjaolud, kuulata isik ära ning teha kaalutletud otsus, kas isiku taotluses esitatud asjaolud on piisavad asendusteenistuse kohaldamiseks. Isiku veendumuste tuvastamine on keeruline ning saab toimuda eelkõige isiku ütluste alusel. Näiteks usuliste veendumuste tuvastamiseks ei pea isik esitama usuorganisatsiooni kuulumist kinnitavat dokumenti, kuivõrd isiku usulised veendumused ei pea olema seotud organisatsiooni liikmelisusega.
- 24 Kuivõrd asendusteenistus on samasugune riigikaitsekohustus nagu ajateenistus, peavad nii asendusteenistuse kestus, koormus kui ka sotsiaalsed garantiid olema võrreldavad ajateenistusega. Just seetõttu on seadusega sätestatud, et asendusteenistuse kestus on mitte

²⁰ RKKKo 27.08.1996, 3-1-1-82-96.

²¹ R. Mägi. Asendusteenistuse õiguslikud alused ja praktika. – *Juridica* 2001/5, lk 314–320.

pikem kui 12 kuud ega lühem kui kaheksa kuud. Asendusteenistuse täpse kestuse, nii nagu ka ajateenistuse kestuse, kehtestab valitsus.

- 25 Asendusteenistus on võimalik nii rahuajal kui ka sõjaajal. Asendusteenistuse läbinuid saab riik hiljem kaasata mittesõjalistesse tegevustesse, kui see on vajalik konfliktsituatsiooni või erakorralise olukorra lahendamiseks. Isikute kohustamine asendusteenistuse järel tagab võrdse kohtlemise ajateenijatega, kelle riigikaitsekohustus jätkub reservistina (õppused, lisaõppekogunemised, mobilisatsioon). Asendusteenistuse läbinute kohustamine asendusteenistuse järel – nn reservasendusteenistus – saab toimuda seaduses sätestatud alustel ja korras.

III. Õiguste ja vabaduste piiramine kaitseväeteenistuses ja asendusteenistuses (§ 124 lg 3 ls 1-2)

- 26 Kaitseväekohustus on sätestatud PSi riigikaitse peatükis, väljaspool PSi põhiõiguste, vabaduste ja kohustuste peatükki. Sellele vaatamata tuleb kaitseväekohustust, sh asendusteenistust, täitvatele isikutele tagada nende põhiõigused ja vabadused sarnaselt teiste isikutega, arvestades riigikaitsekohustuse täitmise iseloomu.
- 27 Lg-s 3 kasutatud mõistet „kaitsevägi“ tuleb mõista funktsionaalses, mitte organisatsioonilises tähenduses. Kaitsevägi lg 3 tähenduses on mõistetav kaitseväeteenistusena. Kaitseväeteenistus toimub kaitseväeteenistuskohustuse täitmisena (ajateenistus ja reservteenistus) ning tegevteenistusena. Mõlemal juhul täidavad isikud (kaitsevälased) sõjalise riigikaitsega seotud ülesandeid. Teenistuse iseloomust tulenevad kitsendused võivad olla vajalikud nii kaitseväes kui ka muus asutuses (nt Kaitseliidus või kaitseministeeriumis, rahvusvahelises organisatsioonis jne) teenistusülesandeid täites (nt kogunemisvabadus, ühinemisvabadus, ettevõtlusvabadus). Põhiseaduse Assamblee aruteludest nähtub samuti, et täiendavate piirangute kehtestamise võimalus sooviti ette näha kaitseväeteenistuses olevatele kaitsevälastele.²²
- 28 Üldjuhul võib riigikaitsekohustust täitvate isikute õigusi ja vabadusi piirata samadel alustel ja põhimõtetel, mis teiste isikute puhul. Lg 3 esimese lause järgi on lubatud teenistuse erilaadi huvides ette näha piiranguid, mis ei tulene PS II peatükis sätestatud põhiõiguste ja vabaduste piirangutest (vt ka PS § 125 kommentaar). Täiendavad piirangud tuleb sätestada seadusega. Kuigi lg 3 annab riigikaitse eesmärgil õiguse piirata täiendavalt isiku õigusi ja vabadusi, tuleb arvestada, et piirang peab olema demokraatlikus ühiskonnas vajalik ega tohi moonutada piiratavate õiguste ja vabaduste olemust (PS § 11). Üksnes kaitseväeteenistuses või asendusteenistuses olemine ei ole alus piiranguid kehtestada. Teenistusliku erilaadi huvide all, mis õigustab täiendavaid riiveid, tuleb silmas pidada kaitseväeteenistuse või asendusteenistuse olemusest või teenistusülesannetest tulenevaid erisusi võrreldes tavapärase töösuhte või avaliku teenistusega. Täiendavate piirangute kehtestamise võimalus aitab tagada riigikaitse toimimise nii rahu- kui sõjaajal. Sama eesmärki täidab laiemalt PS § 130, mis sätestab, milliseid isikute põhiõigusi ja -vabadusi võib erakorralise seisukorra ja sõjaseisukorra ajal riigi julgeoleku ja avaliku korra kaitseks täiendavalt piirata.
- 29 PS § 124 lg 3 on ka kaitsegarantii kaitseväes ja asendusteenistuses olevatele isikutele võimalike meelevaldsete riivete kohaldamise eest olukorras, kus isik on allutatud käsu- liinile ja kohustuste täitmisele. Isikutele peavad olema tagatud kõik põhiseaduslikud õigused, vabadused ja kohustused ning piirangud ei tohi ületada lubatavuse piire.

²² V. Peep (toim.). Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee, lk 765.

- 30 Lg 3 teine lause loetleb põhiõigused ja -vabadused, mida ei või ka teenistusliku erilaadi huvides kaitseväe- ja asendusteenistuse ajal täiendavalt piirata. Teise lause järgi ei tohi piirata PS § 8 lg-s 3 ja 4, §-des 11–18, § 20 lg-s 3, §-des 21–28, 32, 33, 36–43, § 44 lg-s 1 ja 2 ning §-des 49–51 ette nähtud õigusi ja vabadusi. See ei tähenda, et nimetatud põhiõigusi ja -vabadusi ei tohiks üldse piirata. Piirangute seadmine on jätkuvalt lubatav PSi II peatükis sätestatud alustel.
- 31 Näiteks loetletud õiguste hulka, mida ei tohi täiendavalt piirata, kuulub põhiõigus omandile (PS § 32). Omandipõhiõigust võib siiski tulenevalt PS § 32 lg 2 teisest lausest lihtsa seadusereservatsiooni alusel piirata nii kaitseväe- ja asendusteenistuses kui ka väljaspool seda.

IV. Kaitsevälase ja asendusteenistuja õiguslik seisund (§ 124 lg 3 ls 3)

- 32 PS § 124 lg 3 kolmanda lause järgi määratakse kaitseväe- ja asendusteenistuses olevate isikute õiguslik seisund seadusega. Seadusereservatsioon garanteerib, et kõik põhiõiguste realiseerimise seisukohast olulised kaitseväe- ja asendusteenistusega seotud küsimused reguleeritakse seaduse tasemel.